

EINES EMPRADES EN EL CONREU DE LA VINYA

Joan CASAMITJANA FABREGAT

El conreu de la vinya ha representat des de fa molt temps, i encara ara —si be s'ha reduït—, l'ocupació primordial del pagès de la nostra comarca; la seva evolució ha estat causa i efecte a la vegada de tot el procés socioeconòmic viscut pels seus habitants.¹

No pretenem ser historiadors i, per això, en aquest treball no s'hi troben referències a l'ús que es feia d'aquestes eines en temps remots. Els nostres coneixements es redueixen a les pròpies vivències, alimentades, a més, per les referències orals dels avantpassats propers amb qui hem conviscut.

És probable que es conreés vinya en poblats ibèrics escampats per la nostra comarca? El que podríem establir amb més certitud és que els romans

¹ La bibliografia sobre etnografia a la nostra comarca és molt reduïda. Podem esmentar els següents treballs sobre aquesta matèria tractada a la Conca de Barberà i a les comarques veïnes: Josep MORELL TORRADEMÉ, *Diccionari històric d'eines agrícoles de Vila-seca*, Vila-seca, 1994; Núria VILA, *Estudi del vocabulari de les eines agrícoles a la comarca del Baix Camp*, Barcelona, 1991; Ramon VIOLANT I SIMORRA, *Etnografia de Reus i la seva comarca*, Barcelona, 1990. Sobre els carros i l'ofici de carreter no podem oblidar el llibre de Lluís CASTELLVÍ I MARTÍ, editat pel Museu Arxiu de Montblanc i Comarca, així com l'opuscle de M. GUINJOAN I C. MARTÍ *Aproximació a l'ofici de carreter*. Riudoms. 1981.

*Foto 1. De dreta a esquerra: arpiots, fanga, aixades i aixadelles, propietat de l'autor.
Foto: Nou Estudi.*

n'havien conreat a les ribes no pantanoses dels rius Francolí i Anguera;² i és molt probable que aquest conreu decaigués durant el llarg domini sarraí. Amb tot, el que sí que es pot constatar és la revitalització que experimentà amb l'establiment a la nostra comarca dels ordes religiosos següents: templers, hospitalers i més tard els cistercencs.

Per tirar endavant el cultiu de la vinya, com qualsevol altre conreu, es necessiten unes eines determinades i diferents; procurarem descriure de quines han estat aquestes eines a la rodalia que coneixem, sobretot les de treball manual, ja que la mecanització n'ha fet desaparèixer l'ús, fins a poder considerar-les peces de museu i, per tant, quasi ignorades per les noves generacions, inclosos els pagesos joves.

² Respecte a la romanització de la Conca de Barberà s'han publicat diversos treballs que podeu consultar: J. PERIS; M. POBLET; M. QUEROL, "Recerques sobre l'ordenació territorial de la Conca de Barberà en època romana", *Aplec de Treballs*, núm. 9, CECB, 1989, pàgs. 151-168; M. MAYER, M. POBLET "Una inscripció romana a Riudabella", *Aplec de Treballs*, núm. 10, CECB, 1992, pàgs. 143-150. També és interessant el que assenyala A. ALTISENT en la seva *Història de Poblet*, Ed. Monestir de Poblet.

Sembla que abans del segle XX l'estructura del conreu de la vinya no havia evolucionat pas gaire; en tot cas, havien incidit més en l'ús d'aquestes eines les diferències socials entre les famílies pageses i els grans terratinents; l'única forma de treballar la terra que tenia bona part de la població pagesa era a còpia de colpejar-la amb algun estri manejat a mà (aixadella, arpiots, fanga, etc.), que podien ser totalment de fusta o d'elements de ferro amb emmanegament de fusta acoblat. En el transcurs dels segles han adoptat diverses formes, volum i pes (foto 1).³

Per als grans propietaris l'eina primordial podia consistir en l'arada que encara hem conegut amb el nom d'*arada romana*, però que, pel que sembla, hauria tingut un àmbit més universal. Segons el que ens presenten diversos reportatges de països del Tercer Món, consisteix en una rella de fusta o ferro que remou la terra, la qual fa de peu a un timó de fusta per estirar-la i a una maneta igualment de fusta, per dirigir-la des del darrere. Aquest timó, en un

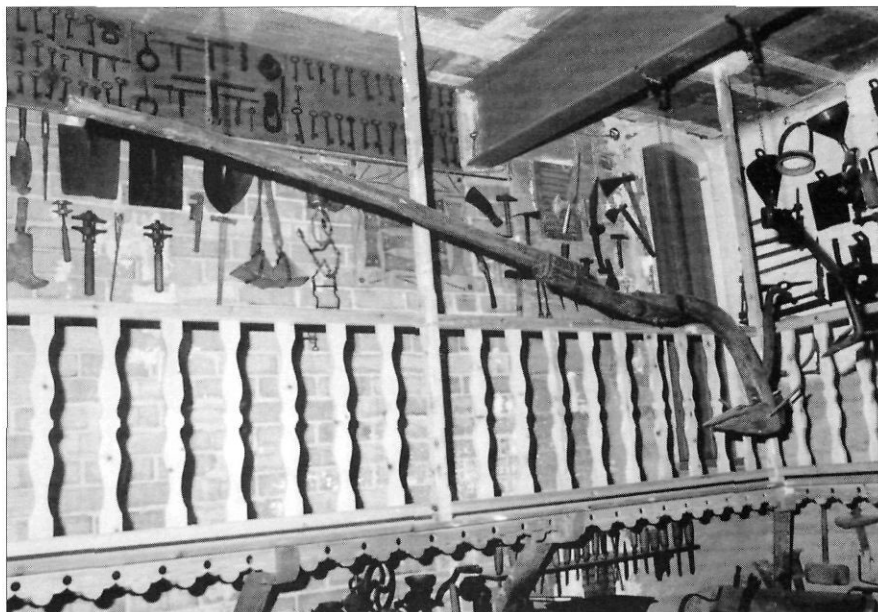

Foto 2. Arada romana de timó. Col·lecció particular del Sr. Josep Veciana Bonet. Foto: Nou Estudi.

³ L'autor vol mostrar el seu agraïment a la família Veciana, de Barberà de la Conca, per la seva col·laboració en la realització d'aquest treball.

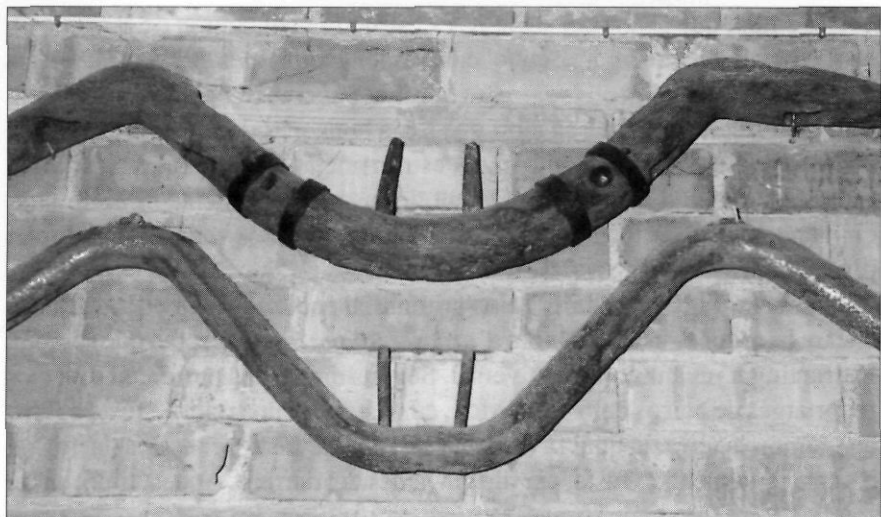

Foto 3. Jous per a l'arada romana. Col·lecció particular del Sr. Josep Veciana Bonet. Foto: Nou Estudi.

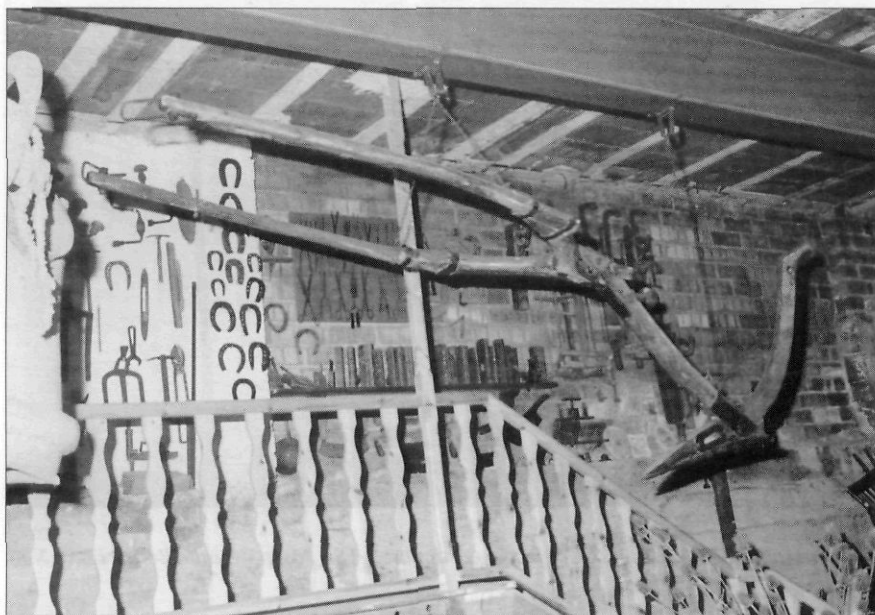

Foto 4. Arada romana amb forcat. Col·lecció particular del Sr. Josep Veciana Bonet. Foto: Nou Estudi.

principi, podia haver estat estirat per homes. Segons l'època històrica i la posició social del pagès o propietari, s'arrossegava amb ases, muls, cavalls o bous, sempre aparellats, collats per un jou ajustat a les toses respectives. Situant-nos en un temps més proper, algunes famílies modestes que no podien mantenir dues bèsties de treball, substituïren el timó de l'arada per un forcat, i així la podia estirar un sol ase o mul, que s'hi encaixava (foto 4).

Encara que pugui semblar insòlit, aquest sistema arribà fins als nostres pares, és a dir, fins a la darrerria del segle XIX. Curiosament, aquesta arada fins i tot es va utilitzar en altres conreus, fins que va arribar la mecanització (fotos 2 i 3). Mentrestant, les eines manuals es continuaven fent servir per a alguna feina important dins el cultiu de la vinya, com era la feina que s'havia de fer entre ceps. Podem assegurar que qui no disposava d'animal de treball podia conrear totalment de manera manual alguna parcel·la.

L'aparició de la fil·loxera (final del segle XIX), que comportà l'anorreament total de la vinya i, posteriorment, una recuperació costosa, marcà un canvi important en les tècniques de conreu, ja que, malgrat els estralls que ocasionà, representà un revulsiu en l'evolució del cultiu de la vinya que, en darrer terme, podem considerar positiu.

Es van començar a utilitzar arades totalment fetes de ferro i amb formes diverses, com la d'una sola pala fixa entre barra de timó i barra de direcció amb el corresponent forcat, que s'anomenà *arada francesa* (foto 5), potser per ésser originària de França, país sempre capdavanter en aquest conreu; amb aquesta arada el pagès havia de voltar per les fileres de ceps, ja que exclusivament funcionava en un sol sentit. Una altra que es construï amb la mateixa estructura d'enganxament tenia dues pales que giraven sobre un eix, i per tant permetia treballar en dos sentits, és el que es coneixia amb el nom d'*arada giratòria* (foto 6). Aquests models d'arada han arribat fins a l'època de la mecanització, però amb diferents modificacions: *doble arada francesa*, per duplicar l'amplada de treball amb menys profunditat (foto 7); *rella amb dues ales tallants*, aproximadament de 30 cm, de moltes formes i dissenys, apta per a un treball molt superficial, pràcticament amb l'única missió de netejar l'herba a l'estiu de manera ràpida i lleugera (foto 8).

Naturalment, l'ús d'aquestes arades, més o menys perfeccionades, no exclouïa que entre els ceps quedés una franja de terra no conreada, sempre depenia del ramatge que tenien; aquesta feina encara s'havia de fer manualment, amb arpiots de dues o tres pues o bé amb aixades, que cada vegada eren més lleugeres. Per simplificar aquesta tasca, a l'arada s'hi col·locà una rella amb una sola ala allargada per poder-la introduir dins la filera de ceps (foto 8).

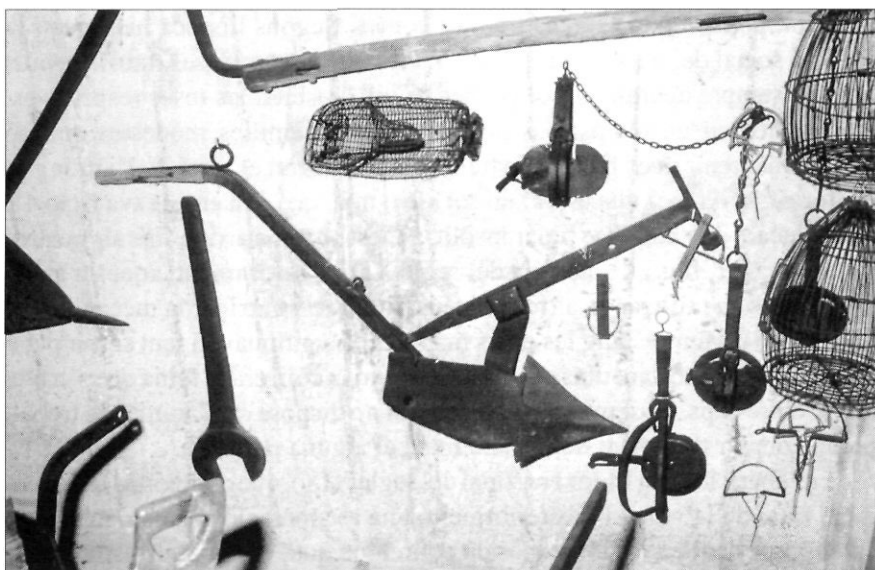

Foto 5. Arada francesa. Col·lecció particular del Sr. Josep Veciana Bonet. Foto: Nou Estudi.

Foto 6. Arada giratòria, propietat de l'autor. Foto: Nou Estudi.

Foto 7. Doble arada francesa. Col·lecció particular del Sr. Josep Veciana Bonet. Foto: Nou Estudi.

L'aparició del tractor i tota la diversitat d'atells necessaris per fer-lo funcionar, ha esborrat del nostre paisatge qualsevol dels estris abans esmentats. Aquestes eines de mà serveixen tan sols per a alguna feina específica. Si a tot el que hem dit hi afegim que, per utilitzar-les, és necessari doblegar l'esquena, entendrem que tot plegat hagi fet que els pagesos es tornin rebecs a l'hora d'usar-les.

El conreu de la vinya presenta, com el cultiu de qualsevol arbre o arbust, dues menes d'operacions ben diferenciades: primer les que comporten la plantació i després totes les que abracen el cycle de formació i producció. Mirarem de diferenciar-les per fer-les més entenedores als qui no les han fet o no les han vist fer mai.

Fins a l'arribada de la fil·loxera, insecte que viu a la terra i ataca les arrels del cep, que, com hem dit, comportà la desaparició total de les vinyes, el procés era d'allò més senzill: es feia un forat a terra amb alguna de les eines manuals esmentades. Arrenglerats els clots en fileres, s'hi posava un tros de sarment de 40 o 50 cm de la varietat de raïm que es volia produir, que podia

sobresortir de la terra 5 o 10 cm; a partir de l'any següent ja es podia començar la formació del cep i al mateix temps la producció de raïm.

Després de l'esmentada plaga, es van haver de replantar totes les vinyes, però no es podia fer amb els peus de varietats autòctones, ja que eren propenses a ésser atacades. La solució era un procediment més complicat: consistia a plantar ceps silvestres provinents d'Amèrica, que no produeixen fruit però són resistents als atacs de l'insecte. S'anomenaven *mallols* o *ceps americans*. Com que eren improductius, comportaven feina afegida, ja que posteriorment s'hi havia de col·locar —i encara alguna vegada es fa— un empelt de la varietat de raïm que es volia produir.

Les formes de plantació durant els anys que precediren la mecanització, és a dir, durant els tres quarts inicials del segle XX, van ésser diverses:

- *A clot*. S'obrien en línia clots a terra de 40 o 50 cm aproximadament de fons i ample, s'hi col·locava el mallol i es tornaven a tapar.
- *A rasa*. S'obria una rasa longitudinal en la línia que es volien posar els ceps, de la mateixa amplada i fondària que els clots; es posaven a la distància convenient i es tapaven amb la terra que s'havia tret.

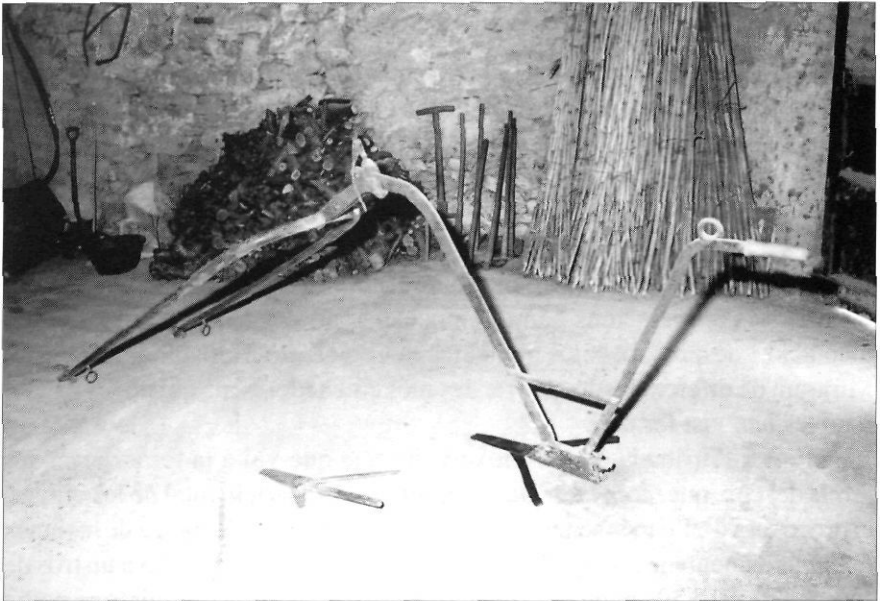

Foto 8. Esparver o falcilla amb forcat i ala, propietat de l'autor. Foto: Nou Estudi.

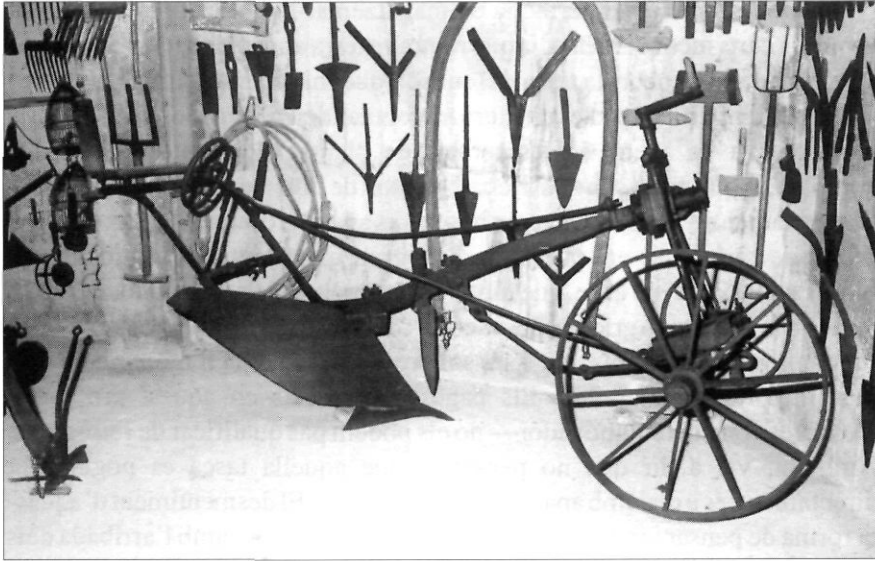

Foto 9. Arada del malacat. Col·lecció particular del Sr. Josep Veciana Bonet. Foto: Nou Estudi.

- *A cosa* (guixa). S'anava obrint una rasa igual que l'anterior, però sense treure'n la terra a fora; es posava el cep a la distància que li corresponia i es tapava immediatament.

Fos quina fos la fórmula emprada, sempre s'utilitzaven les mateixes eines manuals: arpiots, aixades o fangues.

A mitjan dècada del anys 20 començà a mecanitzar-se la plantació a còpia de remoure tota la terra de la parcel·la. Per fer-ho s'utilitzava un aparell anomenat *malacat*: constava d'una pala grossa, semblant a la que porten els tractors per obrir solcs profunds, que s'enganyava a un cable enrotllat a un torn dentat, que podia ésser mogut per animals de tir a l'estil de sínia o també per un motor de carburant. Com que només tenia una pala, tan sols podia obrir solcs en un sol sentit, i per tant quan arribava al límit de la parcel·la els animals havien de retornar-lo al lloc d'origen per començar un solc nou (foto 9 i 10).

Un cop enllestida la feina, s'assenyalaven les fileres i després, tan sols amb una estaca amb punxa metàl·lica (*burxa*), s'obria un forat adequat per col·locar-hi el mallol i, finalment, amb una estaca petita s'aprestava la terra del seu voltant.

Aquesta modalitat permetia emmagatzemar l'aigua de pluja. Malgrat tot, tenia certs inconvenients, ja que remoure terra amb profunditat representava posar al descobert la terra del subsòl, que, naturalment, era improductiva, i per tant dificultava el creixement regular de la planta. Si bé el sistema representava un avenç en les formes de plantació, per altra banda era complex, ja que necessitava el treball conjunt de diverses persones i animals. Concretament, a Barberà hi varen haver tres aparells d'aquest tipus: un (amb motor de carburant) era propietat d'un grup important de terratinents del Sindicat Agrícola; un altre, que funcionava amb animals, pertanyia a grup de socis de la Societat Agrícola, pagesos de patrimoni més reduït, i el tercer, que funcionava amb animals, era d'un sol propietari, en aquell moment un dels més importants del poble. Els pagesos implicats en aquest procés —aleshores considerat innovador— no els podem pas qualificar de retrògrads. Amb tot, val a dir que no pensaven que aquella tasca es pogués fer directament, és a dir, amb aparells autopropulsats. El desmentiment d'aquesta forma de pensar vingué al començament dels anys 30, amb l'arribada dels tractors. Tanmateix, les rodes d'aquells tractors tenien estries de ferro i pocs cavalls de potència, i per tant feien solcs de menys fondària. Però movien la terra amb més velocitat i en dos sentits. Imagineu el que poden fer avui en dia els tractors.

Així que el mallol es desenvolupa durant un o dos anys, després de fer la plantació, és qüestió de posar-hi l'empelt que ha de donar fruit. Els mètodes d'aplicació d'aquest empelt són:

a) *De pua*. A la primavera s'agafa un tros de sarment amb dos borrons de la varietat escollida. Es talla d'un extrem en forma de falca, amb un ganivet especial de tall molt afilat; es col·loca dins un tall que s'ha fet prèviament al mallol, amb un estri anomenat *raora* (foto 11). Es lliga amb material adequat perquè les sabaes circulin com una unitat; es tapa totalment amb terra tan humida com pugui ser. Si la climatologia li es favorable, la saba del peu entra a la de la sarment, i amb la brotada apareix el nou cep. Si aquesta brotada falla, l'any següent s'ha de repetir l'operació.

b) *A l'anglesa*. En un tros de sarment igual que l'anterior es practica un tall longitudinal i s'acobla al mallol, en el qual s'hi ha fet prèviament un tall semblant; es lliga i es tapa de la mateixa manera.

c) *D'ullet*. S'agafa un tros de pell de la varietat escollida amb un borró; s'insereix sota la pell d'un borró del mallol i es lliga.

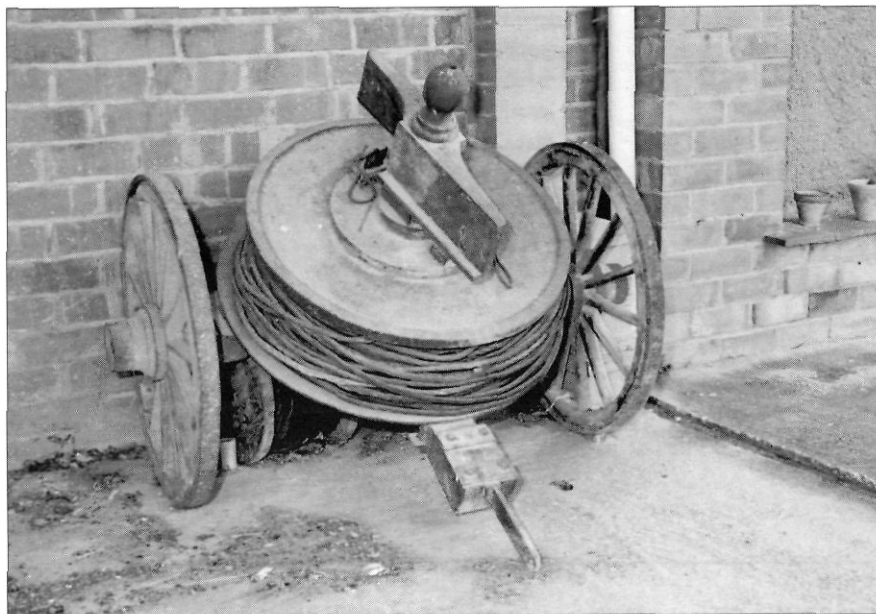

Foto10. Torn i cable del malacat. Col·lecció particular del Sr. Josep Veciana Bonet. Foto: Nou Estudi.

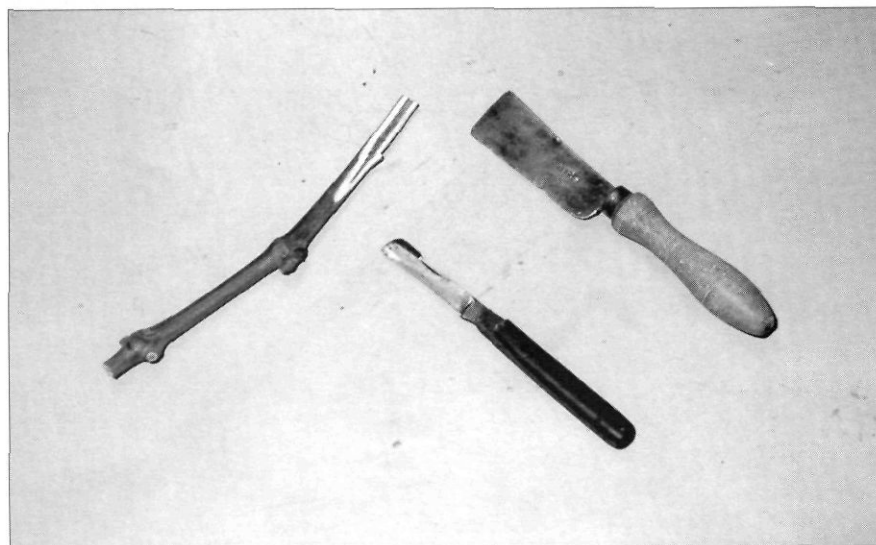

Foto 11. Ganivet i raora d'empeltar i agulla, propietat de l'autor. Foto: Nou Estudi.

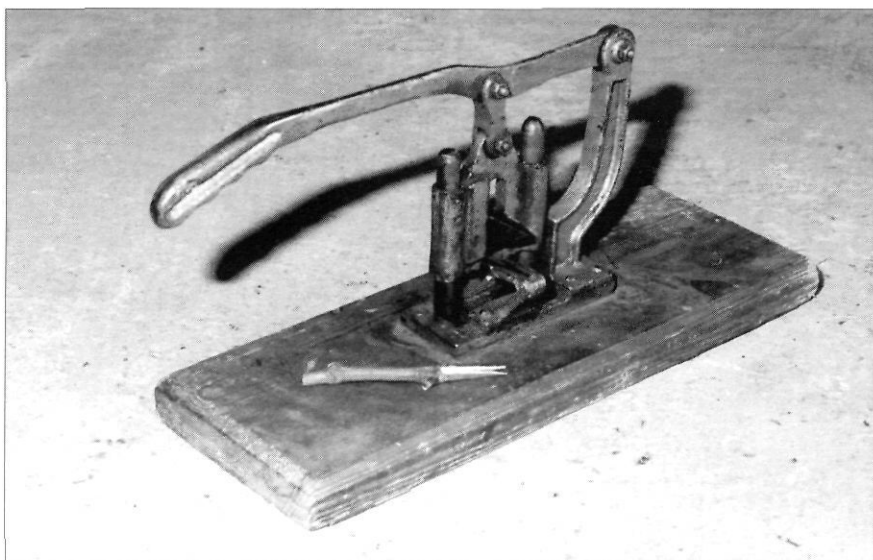

Foto 12. Empeltadora i agulla, propietat de l'autor. Foto: Nou Estudi.

Foto 13. Falçons i feset, propietat de l'autor. Foto: Nou Estudi.

Foto 14:
podadora,
propietat de
l'autor. Foto:
Nou Estudi.

Darrerament el mètode més acceptat és el de *l'anglesa*, pels bons resultats que dona. Tots aquests procediments es practiquen amb els mateixos estris. Fa uns anys va aparèixer un instrument que amb un cop de maneta estrenyia dues fulles de tall que feien la falca a la sarment que s'havia de col·locar. Només es pot utilitzar en el sistema *de pua* (foto 12).

Un cop el cep ha brotat, vénen les feines de formació i manteniment, que impliquen cuitar que el vent no trenqui la vegetació nova, subjectant-la amb una estaca de fusta o vareta de ferro. Durant el proper hivern s'han d'eliminar les arrels de la varietat empeltada. Com que són vulnerables a l'atac de la fil·loxera, sempre present a la terra, cal anar amb compte perquè podria destruir la planta. També s'han d'eliminar els possibles rebolls inútils del mallol. L'any següent, si cal, s'han de repetir aquestes operacions fins que esdevingui un sol element vegetal. Aquesta feina exclusivament es pot fer amb un *falçó* (foto 13). Els brots inútils que poden aparèixer posteriorment s'han de separar del cep amb un *feset* (foto 13). Tot i que, en part, encara funciona aquest procediment, s'ha anat imposant la fórmula de plantar el cep de la varietat escollida ja empeltat al viver. Naturalment, comporta fer una inversió més gran però evita aquestes tasques addicionals de neteja que hem anat descrivint.

Com que la vegetació del cep és renovable anualment, un cop recollit el fruit, se n'han de tallar les rames i començar la feina de la poda. A l'inici del segle XX es feia amb una *podadora*, o *podall* (fotos 14 i 15), estri semblant al falçó; més tard van aparèixer les tisores, que durant anys van

portar una fulla tallant per eliminar restes de brots (foto 15). Aquestes tisores es van anar modificant, sempre amb la intenció de fer-les més manejables: fulles d'acer, manetes d'alumini, etc. Més tard en van sortir unes que s'activaven amb l'energia d'unes piles i es podien portar penjades a l'esquena, com una motxilla. També s'ha emprat l'energia del tractor, de primer amb la pressió de l'oli i després amb la de l'aire. El sistema s'ha anat completant amb la possibilitat d'emprar diverses unitats de tisores i acumuladors d'aire, que és com estan establerts actualment.

Durant el període anyal de creixement apareixen malalties que poden emmar considerablement la producció; per evitar-les són necessaris uns tractaments. En conseqüència, calen unes eines per aplicar-los. Una malaltia greu és el *míldiu*, un fong que es desenvolupa amb la combinació d'humitat i calor; la manera més eficaç de combatre'l és emprant productes derivats de les sals de coure o, actualment, amb productes químics sistèmics. Segons referències orals, amb les varietats existents abans de l'arribada de la fil·loxera no eren necessaris els tractaments, a causa de la seva rusticitat. Però, en les varietats que es van emprar després, més vulnerables, es va fer més evident la necessitat de tractar-les; de tota manera, en els primers anys del segle XX se'n feien pocs i molt rudimentaris, de tractaments. Segons m'explicaven els meus avis, el que feien la majoria de famílies modestes consistia a portar el producte cúpric diluït en una galleda, que es penjaven al

Foto 15. Podall i tisores antigues i modernes, propietat de l'autor. Foto: Nou Estudi.

Foto 16. Motxilla sulfatadora, propietat de l'autor. Foto: Nou Estudi.

Foto 17. Sofrades (de mà i de motxilla), propietat de l'autor. Foto: Nou Estudi.

braç, i l'anaven llençant per aspersió damunt les fulles del cep mitjançant un manat d'alguna planta lligat a manera d'escombra.

També aparegueren algunes motxilles, primerament de fusta i més tard de metall, les quals, per mitjà d'una maneta que feia la pressió suficient, projectaven el líquid polvoritzat damunt dels pàmpols. Durant els anys 15 i 16 del passat segle es produïren atacs tan intensos de mildiu que aniquilaren gairebé totalment les collites. A partir d'aleshores es va fer evident la necessitat d'aplicar els tractaments d'una manera generalitzada: per fer-los efectius s'estengué l'ús de les motxilles entre totes les famílies pageses. Aquestes motxilles, amb algunes variants, actualment encara es fabriquen per aplicar tractaments en jardins o en hortalisses de consum (foto 16). A l'inici dels anys 60 es van popularitzar uns dipòsits, arrossegats pels animals de treball, que mitjançant un engranatge feien la pressió necessària per fer funcionar els polvoritzadors. Aquest mecanisme s'aplicà a la força motriu dels tractors, fins a l'arribada dels actuals atomitzadors, de diverses formes, cabudes i dissenys.

Una altra malaltia de la vinya es l'*oïdium*, una malura que es pot combatre aplicant sofre en pols o, més recentment, amb productes químics diluïts amb aigua. L'aplicació del sofre es feia amb un estri de forma cònica, que tenia a la base uns porus que deixaven passar el producte sacsejant-lo a mà damunt les fulles (foto 17). L'acció posterior de la llum solar provocava l'efecte necessari per combatre la malaltia. També s'emprà una motxilla de llauna, moguda per pressió manual, que impulsava el producte per un tub, (figura 16). Amb l'aparició del tractor s'han usat uns dipòsits de més o menys cabuda, dels quals, amb la pressió que proporciona el motor, surt el producte per dues bandes; l'estalvi de temps que aquest mètode representa és considerable.

Un cop s'ha fet la collita, si no hi han intervingut altres agents meteorològics, com poden ésser gelades, pedregades o alguna sequera molt extrema, arriba l'hora de veremar, o sigui recollir el raïm. Des de sempre, el raïm s'ha tallat a mà, manejant un falçó, i més tard amb tisores. Desconeixem com transportaven el raïm en èpoques molt antigues, però per les referències de què disposem, sabem que es portava en portadores cap al celler (foto 18), primer a l'esquena de l'animal de treball, amb un *bast* (figura 19), més tard amb carro i finalment amb el tractor. A alguns pobles de la Conca durant uns anys les portadores van ésser substituïdes per sacs de plàstic, que resultaven molt més lleugers a l'hora de carregar-los al vehicle. Amb el pas del temps els cellers s'han adequat per rebre el producte a doll, carregat a la caixa del

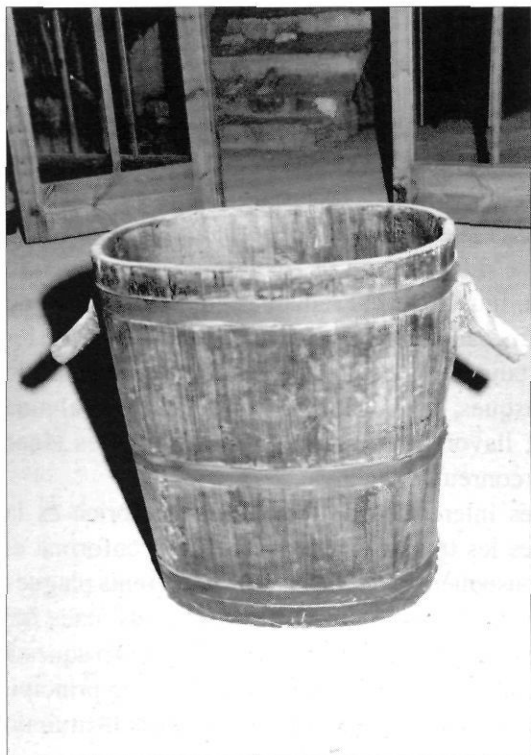

Foto 18. Portadora. Col·lecció particular del Sr. Josep Veciana Bonet. Foto: Nou Estudi.

Foto 19. Models de bast per portar càrrega al llom de l'animal. Col·lecció particular del Sr. Josep Veciana Bonet. Foto: Nou Estudi.

remolc del tractor. Darrerament la màquina de veremar ja ocupa una part de la recollida del raïm, encara que només es pot fer servir en vinyes emparrades.

De tota aquesta descripció podem deduir que les eines emprades en el conreu de la vinya han anat evolucionant a través del temps. Tanmateix, m'agradaria remarcar un fet significatiu: tota aquesta evolució es produeix durant el segle XX. D'una banda, s'empraren materials de més qualitat en la fabricació de les eines més tradicionals, cosa que va permetre'n alleugerir el volum, i per tant el pes; així se'n facilitava l'ús, mentre anava apareixent maquinària més evolucionada. Igualment cal remarcar que en el conreu de la vinya no totes les feines són mecanitzables: encara n'hi ha que s'han de fer completament a mà, sense ni tan sols eines. Potser, fins i tot, serà possible eliminar aquestes darreres tasques, tal vegada amb l'aplicació d'alguna solució química o mecànica; llavors ja no seran gens necessàries eines manuals per portar a terme el conreu de la vinya.

Al meu entendre, el més interessant de tota aquesta retòrica és la reflexió a què ens porta. Totes les transformacions que han conformat el conreu de la vinya han estat conseqüència de l'aparició de diferents plagues esdevingudes al llarg del temps (l'aparició de la fil·loxera, els atacs del míldiu) o també d'algunes crisis importants del mercat. I al seu torn aquesta reflexió ens formula una pregunta: les plagues de tot tipus, que, en principi, es poden considerar font de decadència, si s'aprofiten bé poden constituir un revulsiu que serveixi d'estímul al progrés?